

Психологічні основи формування потреб і мотивів особистості в процесі виховання

Анотація. У статті розглядаються особливості розвитку мотивації особистості. Подано основні шляхи формування позитивної мотивації у молодших школярів. Аналізуються різні підходи до вивчення даного явища вітчизняними та зарубіжними науковцями. Надано вправи для розвитку мотивації молодших школярів.

Ключові слова: мотивація, мотив, батьківство, види мотивації.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности развития мотивации личности. Подаются основные пути формирования позитивной мотивации у младших школьников. Анализируются разные подходы к изучению данного явления отечественными и зарубежными учеными. Представлено упражнения по развитию мотивации в учеников начальной школы.

Ключевые слова: мотивация, мотив, отцовство, виды мотивации.

Summary. The features of development of motivation of personality are examined in this article. The basic ways of forming of positive motivation are given for junior schoolchildren. The different approaches to studying of this phenomenon are analyzed by home and foreign scientists. Exercises for the development of motivation for the students of elementary school are presented here.

Keywords: motivation, reason, paternity, types of motivation.

Побудова виховного процесу з урахуванням провідної діяльності та індивідуальних особливостей дає можливість активно і цілеспрямовано формувати у дітей відповідного віку на основі їх природної активності необхідну систему потреб, мотивів і цілей.

Для досягнення виховної мети дитина сама повинна прагнути цього, проявити певні зусилля для подолання перешкод. В цьому велику роль відіграє сформованість потребово-мотиваційної сфери особистості. В контексті процесу виховання вона визначається рядом специфічних факторів:

1. Способом і характером організації виховного процесу.
2. Суб'єктивними особливостями учня (самооцінка, досвід, інтелект, прагнення, вік, взаємини з іншими).
3. Суб'єктивними особливостями вихователя (ставлення до дитини, до своєї справи, уважність, гуманність).
4. Специфікою умов, в яких розгортається виховання.

Виховна діяльність полімотивована. Це підтверджують дослідження таких вчених: О. Леонтєва, Л. Божович, А. Маркової, М. Алексєєвої, М. Матюхіної, А. Дусавицького, Ш. Амонашвілі, С. Занюк.

В системі мотивів виховання розрізняють внутрішні та зовнішні мотиви.

1. Внутрішні мотиви:

- прагнення стати вихованою, інтелігентною, тактовною людиною;
- прагнення пізнати і оволодіти нормами моралі;
- прагнення сформувати і закріпити навички соціальної поведінки, адекватні способи дії;
- прагнення саморегуляції, активності;
- бажання бути корисним суспільству.

2. Зовнішні мотиви:

- прагнення отримати схвалення;
- прагнення створити образ, імідж вихованої людини;
- прагнення отримати подяку, високу оцінку своїх дій;
- прагнення зайняти гідне місце серед товаришів в суспільстві.

С. С. Занюк вирізняє наступні основні **шляхи формування виховної мотивації:**

1. Створення взірця поведінки.
2. Організація умов діяльності для засвоєння і використання соціальних норм поведінки.
3. Стимуляція та схвалення соціально-нормативних дій.
4. Через організацію індивідуальної пізнавальної діяльності.
5. Через організацію колективної діяльності.
6. Через організацію спілкування.
7. Підтримка прагнень, бажань, що соціально схвалюються [5, с. 105].

Важливе значення у розвитку мотивації дитини має її *емоційний компонент навчання.*

Позитивні емоції в навчанні обумовленні:

- правильною організацією навчально-виховної роботи школи;
- правильними відносинами між сім'єю і школою;
- наявністю ділових і особистісних відносин з однолітками та вчителями.

Позитивні емоції можуть проявлятися в різних формах їх виявлення:

1. Емоції престижності.
2. Емоції співпереживання.
3. Емоції усвідомлення своїх можливостей.
4. Емоції від результатів своєї праці.
5. Емоції при зустрічі з новим матеріалом.

Психологічні дослідження В. С. Мухіної, О. В. Проскури, М. В. Матюхіної та ін. дають змогу виявити як сприятливі, так і несприятливі *передумови формування в молодших школярів позитивних мотивів учіння.* Серед *сприятливих* назвемо ті, що переважають в більшості дітей 6-9 років [7, с.56]:

- позитивне ставлення до школи;
- повна довіра до вчителя, навіть абсолютизація його як людини, що все знає і має велику владу;
- готовність сприймати й наслідувати;

- гостра потреба у нових враженнях;
- природна допитливість.

Водночас відомо, що інтерес до навчання в дітей цього віку вкрай нестійкий, більшість із них не виявляє вольових зусиль до подолання навчальних труднощів. Чимало першокласників тривалий час цікавляться зовнішнім боком шкільного життя, їх хвилює лише новизна статусу школяра; багато дітей з готовністю беруть участь у наслідувальних діях, проте, коли треба щось робити самостійно, чекають підказки вчителя, нервують, тобто вони охоче працюють на уроці лише тоді, коли впевнені в успіху.

Отже, мотиваційна сфера глибоко індивідуальна. Тому в її формуванні треба орієнтуватися не на молодшого школяра взагалі, а на конкретні типи ставлення дітей до навчання, які визначилися саме в цьому класі. Звідси висновок: у навчальному процесі слід використовувати широкий діапазон стимулів, щоб впливати на мотивацію кожного учня.

Хотілося б зазначити, що не можна всю відповідальність за розвиток мотивації дитини покладати на вчителя та учня, адже величезну роль у розвитку мотивації відіграють саме батьки, але, на жаль, останнім часом батьки нерідко забувають про це і часто нарікають на вчителів за їх недбальство у роботі та й дітей лають за їх лінощі. Успішним буде навчання тільки у тому випадку, якщо активно співпрацюють вчитель, дитина і батьки. На думку Керола Двека, «заохочення до досягнення успіху часто є важливішим, ніж вроджені здібності».

Велику роль у мотивації відіграють стосунки батьків і дітей. На основі спостережень нами було виявлено, що для вмотивованих дітей важливими є близькі, теплі стосунки зі своїми батьками. Спокійні, непохитні відносини батьків та дітей є головною засадою самоповаги дитини.

Якщо стосунки дітей з батьками не глибокі, не тісні, то навряд чи допоможуть удосконалені навчальні програми та шкільні реформи. *Незадоволені емоційні потреби* можуть заблокувати у дітях прагнення до навчання. *Дитина, яка не одержує енергію любові від батьків* – не впевнена в собі, вона має мало позитивної енергії для того, щоб встояти перед викликами школи та й життя в цілому.

Батьки успішних учнів займаються зі своїми дітьми. Вони цікавляться тим, що робили діти у школі та за її стінами. Вони не є дуже вимогливими і не занадто опікують їх, проте встановлені чіткі межі поведінки. Дуже важливо, щоб діти відчували турботу і любов батьків.

Нами здійснювалася робота над проблемою адаптації першокласників понад 10 років. Однак декілька років тому, коли ввели нову державну освітню програму, нами було визначено, що у другому класі у дітей значно знижується мотивація. Адже за новою програмою дещо збільшилось навчальне навантаження на молодших школярів. Не всі можуть подолати в другому класі труднощі з засвоєння навчального матеріалу. Також суттєвою причиною небажання вчитися є оцінювання у вигляді балів (це є новим для другокласників, бо в першому класі дітей не оцінюють), оскільки за погані оцінки батьки будуть карати. В результаті узагальнення власного досвіду та досвіду вітчизняних й закордонних психологів

нами була розроблена авторська програму з діагностики та корекції шкільної мотивації молодших школярів (див. табл.1).

Таблиця 1

Авторська програма корекційних занять по роботі над низьким рівнем шкільної мотивації

№	Назва теми	Зміст занять	Час
1.	Діагностика	1.Малюнок «Я в школі». 2. Анкета шкільної мотивації Н.Г. Лусканової. 3. Методика дослідження мотивації навчання за М.Р. Гінзбургом.	1
2.	Діагностика	Малюнок «Що мені подобається в школі», анкета оцінки привабливості класного колективу (О.Н.Истратова «Психологическое тестирование детей от рождения до 10 лет»).	1
3.	Діагностика	Методика «Незакінчені речення» в модифікації А.Б.Орлова (О.Н.Истратова «Психологическое тестирование детей от рождения до 10 лет») Методика «Школа тварин».	1
4.	Всі навички потрібні	Привітання «Настрій у кольорі», вправа «Природа навчає», казка «Дубочок», ліплення за сюжетом, рефлексія «Настрій у кольорі».	1
5.	Свої вміння треба розвивати	Привітання «Настрій у кольорі», вправа «Презентація свого хобі» казка «Жужа», робота за сюжетом, рефлексія	1
6.	Як уникнути проблеми	Привітання «Настрій у кольорі», вправи «Реклама свого класу», «Зрозумій ситуацію», «Як діяти у проблемній ситуації».	1
7.	Доброта починається з тебе	Привітання «Настрій у кольорі», вправи «Добрі справи під час навчання», «Повага і самоповага», складання казки, рефлексія.	1
8.	Я і моя сім'я	Привітання «Настрій у кольорі», вправи: «Хто я», «Наша сім'я», «Мої батьки моїми очима», казка «Подарунок для мами», колаж «Моя сім'я», рефлексія.	1
9.	Мій розвиток	Привітання «Настрій у кольорі», вправи: «Кущ троянд», «Овочевий салат», казка «Ведмедик Івасик», робота за сюжетом, рефлексія	1
10.	Кожен має виконувати свої обов'язки	Привітання «Настрій у кольорі», розфарбовування мандали, казка «Світлофор», робота за сюжетом, рефлексія	1
11.	Навчання кожного дня	Привітання «Настрій у кольорі», вправа «Повторюй за мною», казка «Колучка», вправа «Клумби для квіточок», рефлексія.	1
12	Повторна діагностика	1. Малюнок «Я в школі». 2. Анкета шкільної мотивації Н.Г. Лусканової. 3. Методика «Незакінчені речення» в модифікації А.Б.Орлова	1

Дана корекційна програма розрахована на 12 занять, по 45 хвилин двічі на тиждень. Вона передбачає реалізацію наступних завдань:

- формування позитивної Я-концепції;
- розвиток самосвідомості мотивів;
- формування комунікативних та саморегулюючих навичок, що сприяють розвитку мотиву самореалізації;
- створення взірця поведінки;
- ознайомлення з конструктивними способами дій в важких навчальних ситуаціях;
- розвиток прагнення проявляти інтелектуальну та соціальну активність;
- сприяти зниженню рівня тривожності;
- формування адекватного рівня самооцінки.

Дана програма успішно використовується в навчально-виховному процесі школи №103. Розглянемо приклади окремих вправ, які використані у даній програмі.

1. Вправа «Настрій у кольорі». [8, с. 23]

Вибери, будь ласка, колір, який, на твою думку, відображає твій сьогоднішній настрій.

Вказана вправа може бути використана як на початку заняття, так і в кінці, дозволяє психологу оцінити емоційний стан дитини, а учневі здійснити рефлексію.

2. Вправа презентація свого хобі. [8, с.37]

Дитині пропонується розказати про своє захоплення, можна використовувати олівці, малюнок, ліплення.

3. Вправа «Реклама свого класу» (школи, заняття). [8, с.72]

Дитині пропонується розрекламувати свій клас, розповісти про нього щось, що відрізняє її колектив від інших або щось, що їй дуже подобається в класі, або навпаки не подобається.

Вправа спрямована на усвідомлення учнів частиною класу, підвищенню згуртованості класу.

4. Вправа «Зрозумій ситуацію».[8, с.96]

Ситуація №1.

До Вас додому прийшла вчителька. Домашні всі схвильовані. Навіщо? Чому? Бо ж ви(їхні дочка чи син) найкраща дитина в світі. Переживає мама, батько, бабуся і ви також. Відбулась розмова, про що? Яка? (Коментування ситуації).

Ситуація №2.

В класі. У вас добрий настрій, тому що більшість із вас йде на концерт після уроків. Квитки вже в кишені. Заходить вчителька і пропонує (а потім і переконує) всім залишитися, щоб прибрати біля школи: приїжджає перевірка. Які емоції? Які варіанти поведінки? Як все таки вчиниш ти?

Вказані ситуації спрямовані на розробку стратегій поведінки в заданих ситуаціях, розвиток соціальних компетенцій, необхідних для успішної взаємодії між учнями та вчителями.

Таким чином, мотивація молодших школярів – одна з центральних проблем, яка хвилює як вчителів, так і батьків. Запропонована авторська програма з розвитку мотивації може бути використана в навчально-виховному процесі молодшої школи.

Список використаних джерел

1. Алексеенко В. В. Играем в сказку. Воспитание и развитие личности ребенка 2-7 лет / В. В. Алексеенко, Я. И. Ложчина. - Москва, 2008. – 218с.
2. Вознесенська О. Л. Творча взаємодія з дитиною: Методичні рекомендації батькам / О. Л. Вознесенська, М. Ю. Сидоркіна. –Київ: Міленіум, 2009. – 66 с.
3. Волков Б. С. Психология младшего школьника: практикум/ Б. С. Волков. – Москва: Эксмо, 2010. – 272 с.
4. Истратова О.Н. Психологическое тестирование детей от рождения до 10 лет / О. Н. Истратова. – Ростов на Дону: Феникс, 2008.- 317 с.
5. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посібник / С. С. Занюк. - Київ: Либідь, 2002. - 304 с.
6. Колібаба З. В. Перлини мудрості у вихованні, навчанні і розуміння дітей / З. В. Колібаба, Н. І. Андерсон, С. С. Скай. – Львів, 2011.
7. Матюхіна М. В. Мотивация учения младших школьников / М. В. Матюхіна. - Москва: Педагогика, 1984. – 144 с.
8. Скурат Г. Г. Детский психологический театр: развивающая работа с детьми и подростками / Г. Г. Скурат. – Санкт-Петербург: Речь, 2007. - 144 с.
9. Стешенок І. В. Сказка в тренинге: коррекция, развитие, личностный рост / І. В. Стешенок. – Санкт-Петербург: Речь, 2006.
10. Фопель К. Чтобы дети были счастливы: Психологические игры и упражнения для детей школьного возраста / К. Фопель. – Москва: Генезис, 2005. – 255 с.